

Kiss Éva

ALMÁR (FRÄNKEL) GYÖRGY ÉS A MAGYAR MŰHELY-SZÖVETSÉG

A 20. század, különösen az első világháborút követő időszak sürgető igénnyel vetette fel a lakáskérdést, ezen belül a környezet alakításának radikális reformját. A kor legjobb építészei, művészei, tervezői őszinte elkötelezettséggel dolgoztak a probléma megoldásán.

A korszerű otthon kérdéseivel foglalkozó nemzetközi mozgalmaknak számos jelentős magyar résztvevője is volt, s Magyarországon is több csoport, több kezdeményezés született, melyek a felmerülő kérdésekre válaszokat kerestek. Kassák Munka-köréhez csatlakozott többek között Forgó Pál építész, Kovács Zsuzsa belsőépítész, aki fotóval is foglalkozott, a CIAM magyar csoportjának tagjai, közöttük Rácz György építész, vagy a Bauhausból hazatért Molnár Farkas építész, Juhász László és Bakos István belsőépítészek és mellettük sokan mások.¹

A fenti mozgalmakat a 19. század soha nem látott technikai fejlődése hívta életre, az a felismerés, hogy a gép által gyártott használati tárgyak olcsóságuk révén igen széles körben elterjeszthetők, s így a kis jövedelmű ember környezetét is megváltoztathatják, életminőségét jótékonyan befolyásolhatják. Ebből a szándékból építészet, iparművészet és gyáripar termékeinek megnevelésére jött létre 1907-ben a Deutscher Werkbund Drezdában, mely minden későbbi mozgalom, reform előzménye, kiindulópontja volt.²

Ezeknek a törekvéseknek egyik jelentős magyarországi képviselője Almár (Fränkel) György (1895–1974) építész volt, akinek munkássága a mai kutatók számára több kortársáéhoz hasonlóan, szinte teljesen ismeretlen maradt.³ Az ő életművének vázlatos bemutatására szeretnék itt kísérletet tenni, s emellett a magyar „Werkbund”, a Magyar Műhely-Szövetség alapításáról, Almár ebben vállalt szerepéről is megemlékezni.

Almár (Fränkel) György 1920-ban szerzett építészmérnöki diplomát a budapesti József Műegyetemen, miután három évet katonáskodott az első világháborúban. Ezt követően Berlinbe ment tanulmányútra, ahol Bruno Paul (1874–1968) irodájában dolgozott és tanult.⁴

A berlini évekről Almár így írt önéletrajzi írásában: „az első félévben a festészetből tartottam el magamat, [...] Azután bekerültem egy építészeti irodába, ahol az egyik főnököm az iparművészeti irodában a bútortervezés és dekoratív falfestés professzora volt. Így kerültem az ő keze alá, s ismerkedtem meg az akkori modern belső berendezéssel, az expresszionista stílussal, mely akkor a festészetre, sőt az építészet díszítő elemeire is rányomta bélyegét.”⁵

Budapestre való visszatérése után két évet Ligeti Pál (1885–1941) építész irodájában töltött, ahol a modern törekvésekkel továbbra is kapcsolatban maradt.⁶ 1924-ben önálló építészeti irodát nyitott. Tervezői munkáját mesterének, Bruno Paulnak tanítása szerint a belső tér, az otthon egységes kialakítására való törekvés jellemezte. Ennek a felfogásnak a jegyében különlegesen fontos szerepet kapott nála az olcsó kislakás igényes és célszerű alakítása és berendezése. Lakásművészeti terveit 1927-ben be is mutatta a Mentor könyvesbolt kiállításán Fiora Margit kerámiáinak társaságában.⁷ A Mentor szellemi műhelyében a korszak fiatal alkotóművészei találtak otthonra, akik között ott látjuk többek között Bokros Birman Dezső, Bortnyik Sándor, Kassák Lajos, Kmetty János, Molnár Farkas nevét is.

A harmincas évek elején újra megfogalmazódott az igény a hazai tárgy-kultúra megújítását, a minőség javítását segítő szervezet létrehozására. A Magyar Ipar, az Országos Iparegyesület lapjának hasábjain jelent meg Kozma Lajos indulatoktól sem mentes cikke „Kell-e Magyar Werkbund?” címmel. „Nekünk az iparművészet fogalma szűk. – írja Kozma – Itt nem dekoratív csecsebecséről van szó, [...] Nem a rárakott dísz az ami szépít, ami nemesít, hanem a funkcionális forma [...] A mai építészet már megmutatta, hogy mit lehet ezen a téren legalább az indulás jegyében elkövetni, amikor a teljesen sima, de színben, formában és arányban kellemes és praktikus házaival sorba szorítja ki a feudális emlékü tornyos kastély- és villautánzatokat. [...] Nem gazdasági egyesülésről van szó, hanem kultúrszövetségről: a mai civilizáció egy magasabb rendű síkba való átemeléséről.”⁸

Az Iparegyesület több ízben kiállt a magyar Werkbund⁹ alapítása mellett, sőt a termékek esztétikai színvonalának emelését kifejezetten az ipar emi-nens érdekének tekintette.¹⁰

A Magyar Műhely-Szövetség alapításáról a Magyar Ipar hasábjain olvashatunk: „az Európa-szerte alakult hasonló szövetségek, »Werkbundok« mintájára a fejlettebb ipari és művészeti kultúra szolgálatát tűzte céljául. Azért alakult, hogy a legkiválóbb tervezők, gyárosok és iparosok közös és együtt-munkájának szervezésével, széles körű propagandával és oktató-felvilágosító munkával a hétköznapi élet használati tárgyainak, az ipari munkának meg-nemesítését elérje. [...] Az a munkaterv, amellyel a Magyar Műhely-Szövet-ség a minőségi munka gondolatának megvalósítására törekszik, felöleli az építészet, a gyáripar, kézműipar és iparművészet egész területét...”¹¹ Az 1932. április 21-én megtartott alakuló ülésen, melyen Tolnay Kornél ny. ál-lamtitkár elnökölt, egyhangúlag elfogadták az alapszabályokat, alelnökökké Gádor Istvánt, Györgyi Dénest, Kner Imrét, Kotsis Ivánt, Kozma Lajost, dr. Naményi Ernőt, és Somogyi Károlyt választották. Fränkel György neve a vá-lasztmányi tagok névsorában szerepel, Kaesz Gyula, Bor Pál, Bortnyik Sán-dor, Molnár Farkas és mások társaságában.¹²

Az Országos Iparegyesület által rendezett 1932-es Kézművesipari Kiállításon a Szövetség tagjai önálló csoportot alkotva állítottak ki. „Ez a csoport

1. Almár György: Könyvespolc bársecszekrénykével, 1960 körül

2. Almár György: Pipereszekrény tükörrel, 1930–1935 között

3. Almár György: Zsúrasztalka, 1935 körül

4. Almár György: Emeletes szekrény tapétaajtóval, 1938 körül

az építészet területéről a mai viszonyok között igen sokat feszegetett és aktuális problémát mutat be egyetlen megoldásban. Ez a családi lakóház problémája, mely a lehető legkisebb költséggel, az épülettér lehető legteljesebb kihasználásával készül. Tulajdonképpen egyetlen lakóhelyiségből áll, melyben gyermekszoba, hálófülke és nappali szoba csak ennek az egyetlen helyiségnek tagozását jelentik. A konyha mellett függönnyel elválasztott részben van a család hálófülkéje. Mindez a fürdőszobával, előszobával a tér teljes kihasználása mellett, a költségek kímélésével és mégis teljesen szolid és amellet kényelmes megoldásban.”¹³ A szellemesen megoldott épületet Beutum János műépítész tervezte, a bútorokat pedig Almár (Fränkel) György. A berendezés a kombinálható bútor kérdésének egyfajta megoldását mutatja, amely a kislakás esetében szerencsésen alkalmazható. A ház és a bútorok kivitelezői közül csak néhányat említsünk meg, hiszen vállalkozásaikkal ők is csatlakoztak a Szövetséghez: a ház kivitelezését Wellisch Tibor építőmester végezte, a belsőben dolgozott a Hantos testvérek tapétaüzeme, a Lampart, a bútorokat a Thonet Mundus, valamint Nagy Antal bútorgyára készítette, a textíliák Benyovits Sándor Lakberendező Vállalatától és Vértes Árpád szövőműhelyéből származtak.

1933-ban a Magyar Műhely-Szövetség könyvet jelentetett meg, „A mai otthon írásban és képben” címmel, melynek szerkesztője Almár (Fränkel) György volt. A kötet előszavát Kozma Lajos írta, Almár pedig húszoldalas önálló tanulmányban foglalkozott a „mai otthon” fogalmával, melynek alapja a használhatóság. „A mai enteriőr [...] a színek foltjainak, a formák tömegeinek oly harmóniába hozása – tehát kompozíció –, amelyben az elemek önálló és egymást kiegészítő alkotások. [...] A lakáskultúra nem divat, vagy szeszély, hanem az emberi szellem, a kulturális szükségletek formai kifejezője.”¹⁴ Itt vetette fel az összevont funkciójú szoba és az összevont funkciójú bútor kérdését. Az enteriőr alakítását építészeti feladatnak tekinti. A modern lakás kialakításában mérvadó szempont kell legyen a „kényelem, a jó használhatóság, könnyű kezelés, elmozdíthatóság, egyszerű, gyors tisztíthatóság”. Ezek adják a lakás hangulatát és szépségét is. A könyvben az új berendezési elvek illusztrálására Almár a saját munkái mellett kortársainak és a hasonlóan gondolkodóknak, Kozma Lajosnak, Kaesz Gyulának, Molnár Farkasnak, Vágó Pálnak bútorait, lakásrészleteit mutatta be.

A Magyar Műhely-Szövetség sajnos nem tudta beváltani a hozzáfűzött reményeket. Nem jelent meg újabb kötet a lakáskultúra kérdéseivel kapcsolatosan. Propaganda-munkájuk keretében a Magyar Ipar közleménye szerint előadássorozatot szerveztek, 1934-ből közgyűléséről is hírt kapunk, melyen „kegyeletes szavakkal” emlékeztek meg Arkay Aladárról. A leköszönő Tolnay Kornél elnök helyébe ekkor választották Kertész K. Róbert építész.¹⁵

A haladó kezdeményezéseket akadályozó nemzetközi tendenciák, a gazdasági nehézségek nem kedveztek a hasonló csoportok tevékenységének. Ezért a közreműködők lelkes elhivatottsága ellenére sem terjedhettek a Szövetség nagyvonalú elgondolásai eléggé széles körben. A Magyar Műhely-Szövetség

5. Almár György: Állvány, 1935 körül

6. Almár György: Egyajtós szekrény, 1930–1935 között

munkája a harmincas évek második felében gyakorlatilag a nyilvánosság számára megszűnt. Céljait elszigetelten próbálták valóra váltani különböző alkotói területeken.

Almár (Fränkel) György tervezői munkássága mellett szakírói tevékenysége is igen gazdag. 1936-ban jelent meg „Kombinált szoba kombinált bútor” című könyve, 1938-ban pedig a „Lakás és bútor”, mindkettő saját kiadásában.¹⁶ Ezek a munkák is a korszerű lakásberendezésről szólnak, és gazdag illusztrációs anyaggal, tervek és enteriőrök bemutatásával ismertetik meg az olvasót az otthon alakításának új elveivel. Saját tervezésű szobái mellett Kozma Lajos, Kaesz Gyula, bútorai, Gádor István kerámiái, Bor Pál, Vértés Árpád,

Pekáry István textíliái tűnnek fel a képeken. Megismerjük a többfunkciós lakóterek lehetséges változatait, amelyek viselhetik a „nappali háló”, „kombinált háló”, a „háló lakószoba”, vagy a „háló-ebédlő” elnevezést is. A sokféle kombinált szoba pedig sokféle összetett rendeltetésű bútorral van berendezve. Előfordul itt „lecsapós ágy” olyan „ágy-dívány”, amely ágyneműtartóval és kombinált szekrénnel van összeépítve, de a kombinált szekrényben lehet „lecsapós ágy” is. Gyakran jelennek meg tonettbútorok, valamint a Heisler bútorgyár Kozma Lajos által tervezett acélrugós háttámlájú székei. Ezek a bútorok egyszerűek, racionálisak voltak, a gazdaságos térkihasználás érdekében alakította őket többféle igény szolgálatára. Jellemző a geometria és a színek szeretete, ami a korszakban már elterjedt art deco lényeges vonása. A bútorfelületek sokszor lakkcsiszoltak, vagy színesre pácoltak, linóleum lábzatokat és eltolható üvegajtós szekrényeket is szívesen használ. Kedvelt színösszeállítás a cinóbervörös és a fekete, mely nagy geometrikus síkokban, négyzet, illetve téglalapalakú foltokban borítja a felületeket. Vázás bútorai olykor krómozott állványzatúak, színes fa vagy vidám textilek társaságában.

Belső tereiben a falak díszítésére egyszerű, olcsó megoldásokat keres. Ilyen többek között az úgynevezett „tapétakép”, melynek készítését önmaga ismereti: „fakerepre vászon van feszítve, s erre ragasztják a különböző fajtájú és struktúrájú tapétadarabokat, mintegy nagyvonalú mozaikként. Lehet közvetlenül a falra is ragasztani a képet, de természetesen elvinni más lakásba akkor nem lehet. A tapétakép igen dekoratív, rendszerint nagyméretű...”¹⁷

Bútorainak, enteriőrjeinek ismeretében elmondhatjuk, hogy Almár György a magyar art deco egyik igen tekintélyes képviselője volt. Művei az európai avantgárd, elsősorban a Bauhaus és a konstruktivizmus eredményeinek felhasználásával kapcsolódnak a nemzetközi áramlatokhoz. Az új, modern anyagok az üveg és az acél szeretete, a geometria segítségével elért harmónia, rend és nyugalom keresése jellemzi munkáit. Ehhez járul az asztalosmesterség hagyományos értékeinek tisztelete, a szép furnírok mesteri illesztése, berakások alkalmazása. Tervezői munkássága éppen úgy, mint ismeretterjesztő tevékenysége a két világháború közötti időszak nem túlságosan tehető, de művelt és igényes középrétegeinek lehetőségeihez igazodó harmonikus otthon építészeti és iparművészeti megoldását célozta.

A második világháború után Almár György az Építéstudományi Intézet, majd az Építésügyi Minisztérium munkatársa lett. Egy ideig Major Máté mellett az Építés – Építészet című lap szerkesztője volt. 1956-ban vonult nyugdíjba, de a művészeti ismeretterjesztő munkával továbbra sem hagyott fel. Részt vett a TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) művészeti szakosztályának munkájában, 1968-ban az Építők Műszaki Klubjában megalakította a Művészetbaráti Kört, melynek első elnöke volt.¹⁸

Ebben az időben főleg festéssel foglalkozott. 1964-ben „Kép és képi ornamentika a lakásban” címmel tanulmányt tett közzé, mely a XI. Bercsényi u. 28. alatti műegyetemi kollégiumban rendezett kiállításhoz és anekdotához

kapcsolódott.¹⁹ Almár György tanulmánya vitaanyagul szolgált. Ebben az írásában egész életművét értelmező összefoglalását nyújtotta a korszerű otthonnal kapcsolatos máig érvényes elképzeléseinek: „A lakás, ez a magunk teremtette kis belső világ, sugároz valamit, hangulatot kelt. Ez a valami mindig összefügg a korrall, amelyben élünk és egyúttal jellemzi az embert is, aki benne lakik, s keze nyomát rajta hagyja. [...] Nemcsak a kimondottan díszítő elem, vagy dísz tárgy teszi hangulatossá, dekorálja a lakást. Dekoratív hatással jelentkezik a bútorok színe, vagy furnírjának rajza, az ülőbútorok vonaljátéka, a textíliák mintázata is...”²⁰

Ebben a tanulmányban is részletesen foglalkozik a lakásberendezéssel, a hatvanas évek korszerű otthonalakításával. A két világháború közötti időszak otthonkultúrával kapcsolatos elveinek továbbfejlesztéséről, továbbgondolásáról van szó. Almár szerint a lakótérben az egész falfelület teljes kihasználására kell törekedni, hogy a tárolás problémáját megoldhassuk, méghozzá a „szekrénybútorok kapcsolása révén. Ily módon az egyes különálló szekrények helyett szekrénycsoportok alakulnak. A további fejlődés magával hozza, hogy csupán szekrényelemeket gyártsanak – ezek a varia bútorelemek – melyekből azután már teljes bútorfalak is összeállíthatók. Ha a bútorfal a teljes falközt kitölti, – egész a mennyezetig felérően – beépített bútor hatását adja.”²¹ Így ez a bútorfal háttérül szolgál a többi berendezési tárgyaknak, ülőbútoroknak, asztaloknak és a többinek. Ezek összehangolása már bonyolultabb feladat, kifinomultabb ízlést, művészi érzéket követel. S ennél az enteriornél még egy lényeges új szempontot is figyelembe kell venni, a színek szerepét, mely az eddigieknél lényegesen fontosabb. Almár szerint ez építészeti feladat, mert az építészeti tevékenység „mindennemű önálló és nem önálló elemek egységbe hozatalára vonatkozik”. Tehát élesen elkülöníti egymástól az iparművész és az építész feladatát: „Az iparművészi feladat részleges, csupán egyes tárgyak művészi megformálására szorítkozik, míg a tárgyaknak közösségbe való beolvasztása, a térbe helyezése, az elrendezés harmóniája, ez az összetett kompozíció már építészeti tevékenység.”²²

A következő években szinte kizárólag a festészet foglalkoztatta. Pályakezdő éveitől festett, hol kenyérkeresetként – amint berlini tartózkodása alatt tette –, hol a tervezői munka mellett, annak kiegészítésére. Feltehetően ez okozta nála a színek iránti fokozott vonzódást. A korábban figurális kompozíciók a hatvanas években fokozatosan az absztrakció felé tolódtak. Képein éppen úgy, mint tereinek alakításánál, a „kompozíciót” tekinti a legfontosabb feladatnak, s ezzel kapcsolatosan fejti ki egész életművéről szóló vallomását: „A színek, a formák önmagukban és egymáshoz való viszonylatukban érzést váltanak ki az emberből, mint a zenében az egyes hangok, illetve a hangok ritmikus együttese. [...] A művészetek megértése tehát kultúra kérdése. Sokat kell látni, olvasni, s elgondolkozni a látottak és hallottak felett, hogy közel férközzünk a művészet csodálatos világához. Ha azonban ez sikerült, sokszorososan megéri a fáradságot.”

JEGYZETEK

- ¹ A kérdéssel foglalkozik többek között JUHÁSZ László: Retrospektív feljegyzés szakmai területtel kapcsolatosan. In: *Ars Hungarica* 1977. 1. 161. GÁBOR Eszter: A CIAM magyar csoportja. Akadémiai Kiadó, 1972. CSAPLÁR Ferenc: Kassák Munka-köre és a modern építészet. In: *Magyar Építőművészet* 1970. 3.
- ² A Deutscher Werkbund alapításáról, céljairól és azok következményeiről a magyar szakirodalomban lásd: ERNYEY Gyula: *Az ipari forma története*. Corvina kiadó, 1983.
- ³ Eredeti családi neve Fränkel, 1945-ben vette fel az Almár nevet.
- ⁴ Bruno Paul müncheni építész 1897-ben részt vett a Vereinigte Werkstätten für Kunst und Handwerk alapításában, majd tíz évvel később, 1907-ben ott találjuk a Deutscher Werkbund alapítói között is. 1906-tól foglalkozott típusbútor-tervezéssel, és 1910-től terveinek megvalósítására is lehetősége nyílt. Kísérletei között szerepelt az egységes modulrendszerre épülő, növelhető tárolóbútorok kialakítása is, melyek a kislakások berendezéséhez felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak. Paul a berlini Művészeti Akadémia (Hochschule der Künste) tanára, majd igazgatója is volt.
- ⁵ Idézi: Soós Imre Almár György elhunytakor írott nekrológiájában. In: *Ipari Művészet* 1974. 5. 25.
- ⁶ Ligeti a CIAM magyar csoportjának tagja volt, dolgozott közösen Molnár Farkassal is. A modern építészetről szóló írásai nemzetközi elismerést hoztak számára (*Der Weg aus dem Chaos*, 1931. München).
- ⁷ 1996-ban a Kassák Múzeumban nyílt kiállítás „A Mentor könyvesbolt és galéria 1922–1930” címmel.
- ⁸ *Kell-e magyar Werkbund?* Írta: KOZMA Lajos. In.: *Magyar Ipar* LIII. 1932. márc. 27. 18–19.
- ⁹ A „Werkbund” alapításának gondolata nem volt előzmények nélkül idehaza sem. 1913-ban „Magyar Művészi Munka” néven társaság alakult, „melynek célja az ipari munkának megnevelése a művészetnek, iparnak és kézművésességnek összműködésével”. Tagok: Lechner Ödön, Kozma Lajos, Vágó József, Jónás Zsigmond, Földes Ede, Málnai Béla, Schreiber Mihály, Fémes Beck Vilmos, Lajta Béla, Jánuszky Béla. A deklarációt Major Máté tette közzé a *Magyar Építőművészetben* 1969-ben. (2. sz.). A Társaság működésének a háború vetett véget.
- ¹⁰ *Az ipar és a Werkbund-gondolat*. Írta: NAMÉNYI Ernő. *Magyar Ipar*, LIII. 1932. április 30. 7–8. sz.25.
- ¹¹ IV. Országos Kézművesipari Kiállítás katalógusa, 1932. A katalógusban SZOKOLAY Béla, a Magyar Műhely-Szövetség főtíkára foglalta össze a célokat.
- ¹² A Magyar Műhely-Szövetség megalakulása. *Magyar Ipar* LIII. 1932. április 30. 28.
- ¹³ IV. Országos Kézművesipari Kiállítás katalógusa, 1932
- ¹⁴ A mai otthon. FRÄNKEL György tanulmánya. In.: A mai otthon írásban és képen. Bp. 1932. 15.
- ¹⁵ *Magyar Ipar* 1934. LV. 3. 41.
- ¹⁶ *Kombinált szoba kombinált bútor*. FRÄNKEL György építész. Sz. Bánó Vilma könyvkiadó, 1936. Lakás és bútor. Szerkesztette: FRÄNKEL György építész. Sz. Bánó Vilma könyvkiadó, 1938
- ¹⁷ *Kombinált szoba, kombinált bútor* 1936.
- ¹⁸ SOÓS i. m.
- ¹⁹ A meghívó szerint az ankétot Pogány Frigyes nyitotta meg, vitaindítók voltak: Balogh András, Koczogh Ákos, Bojár Iván, Murányi Kovács Endre, Fischer Ernő, Pasuth Krisztina, Kaesz Gyula, Tillay Ernő. Fali dekorációkat kiállított még: Gádor István és Percz János.
- ²⁰ ALMÁR György: *Kép és képi ornamentika a lakásban*. Kiadta az ÉMKE Rózsa Ferenc Kollégiuma. Bp. 1964.
- ²¹ ALMÁR 1964.
- ²² I. m.